10.

DISQUISITIO POLITICA DE PRUDENTIA PEREGRINANDI

QVAM

DIVINA FAVENTE CLEMENTIA

PRÆSIDE

VIRO AMPLISSIMO CLARISSIMOQUE

HERMANNO CONRINGIO,

Philoſophiæ ac Medicinæ Doctore, ac Profeſſore celeberrimo &c.

Dn. Præceptore ac Fautore ſuo multis nominibus obſervando

IN ILLUSTRI ACADEMIA IULIA

ad diem x. Octobris

Publicè ventilandam proponit

DETHLEFF BROCKTORFF Nob. Hols.

Autor Et Respondens.

(oo)

HELMÆSTADII,

Typis Henningi Mulleri,

Anno CIↃ IↃ C LXIII.

Generosissimo ac Nobilissimo Domino

DN. NICOLAO von QVALEN

Serenissimi ac Celsissimi Holsatiæ Ducis Consiliario Intimo ac Provinciali meritissimo, Nobilis Præfecturæ Cismariensis Præfecto & in Siggen Hæreditario &c.

Dn. Cognato Parentis instar honorando

UT ET

Generosissimo ac maximè strenuo Domino

DN. JOACHIMO BROCKTORFF/

Rantzovianæ quondam Legionis Legato, in Wensin Gartz & Rolstorff hæreditario, suo animi verè in se Paterni Venerando Domino Parenti

hoc Academicæ industriæ specimen & futuræ diligentiæ tesseram eâ quâ par est animi observantiâ

D. D. D.

Autor.

DISQUISITIONIS
DE
PRUDENTIA PEREGRINANDI

THESIS I.

MOrtalium actus semper sibi quendam habere finem propositum, ad quem tendunt, & propter quem fiunt, eleganter Prudentiæ Oculus Aristoteles monstrat *lib. 1. Eth. cap. 1.* Quem tamen ut obtineant minus adulti, vix patitur fragile & infirmum hujusmodi ætatum consilium, quod multis captionibus suppositum, *arg. l. 1. ff. de minor.* Neque verò semper adultiores id possunt, cum in tantâ Prudentiæ nostræ incertitudine propter casuum innumerum numerum nihil certi ferè sperare, aut cupitam ubique rerum gerendarum metam spondere nobis ex asse possimus. At enim quamvis contra benè consulta inexspectatissimus non raró obveniat eventus, è contrario felix multorum temeritas & beata multorum imprudentia perpetuusque fortunæ famulatus Prudentissimos quoque occulto quodam stupore perfundat, Forstner. *Hypomen. Polit. 45.* tantum tamen abest, ut ingenio, Prudentiæ, ac humanis artibus, nihil tribuendum censeas,

as,

as, ut absurdus sis futurus, si sumpto præposterè judicio ab eventu vel minimas etiam hominum societates hâc luce destitutas, ne dicam ipsum hominem, stare ac salvum fore tibi persuadeas. Inde est, quod modò Moralis, modò Oeconomica, modò Politica, modò Militaris, modò alio quo nomine audit, cujus usus non solum inter concives & domi, sed foris & inter exteros clarus est. Prudentia igitur ad omnia humanæ vitæ bona sese extendit, adeoque ad omnem vitam, etiam non civilem.

II.

Et verò cum Amplitudinem ejus vix capiat humanitas, (tota enim â nemine possidetur, & ejus partes inter nos minutis & perexiguis particulis dispersæ sunt ad instar ignis illius, quem Prometheus furto abstulerat, non uni homini concessum, sed per totum orbem divisum, Iul. Bellus *in Herm: Polit:*) operæ hinc nos facturos pretium confidimus, si prius operosius investigemus, quid & quorum prudentia sit, quam ut eandem statui peregrè viventium pro instituti nostri ratione unicè adaptemus. *Verè prudens*, inquit Ampliss. Dn. Præses in aureo de Civ. Prud. libello, *is demum est, qui norit id, quod homini in vitâ utile est & inutile.* Similiter *Prudentia peritia quadam est eorum, quæ homini obsunt & conducunt.* Scilicet universum mundum agere histrioniam & humanam pellem (ut ajunt) difficilem fuscamque mercem esse, ad oculum ostendit internecinum illud, quod ubique gentium est, bellum inter hæc tria: Justum, Utile & Delectabile; quandoquidem non privatim tantum in singulis hominum ætatibus, sed publicè inter Populorum etiam moderatores contentiones propter unum illorum, potissimum propter Utilitatem, suscipiantur, quam Minervam, ceu innuptam, nemo non sibi vult addictam. Hinc sanè prudentis est, nocitura â bonis, bona â noxiis discernere, & quid

sibi

ſibi in vitâ obſit vel conducat, Prudentiæ virgulâ temperare: ſiquidem juxta Publii dictum, quod cuivis accidere poteſt, & cuiquam adeoque ſibi accidere poteſt.

III.

Hanc porrò eſſe vel Univerſalem vel Singularẽ rectè ſentientium Civilis Philoſophiæ doctorum ordo recepit. Nec obſtat Nonneminis inuſitata doctrina, Prudentiam in ſolis ſingularibus occupari. Quamvis enim ſingularium infinitus ſit numerus, attamen in hiſce ſubſiſtere, nec ex particularibus ducere Univerſalia, abſurdum foret dictu. Prudentiæ quippe ſpecies omnes ita cohærent, ut earum præcepta poſſint ad communes & generales regulas revocari, quarum comprehenſio jure merito dicitur Prudentia generalis vel Univerſalis. Singularis enim illa non eſt niſi germen Univerſalioris Politicæ doctrinæ, hæc verò pro radice eſt omnium illarum numero infinitarum in ſingularibus hærentium Politicarum. Hinc ergo ſtatim liquet, alteram ex parte diſtingui ab alterâ. Ex parte inquam: Utpote quum ſingulis negotiis civilibus conſulere non liceat, niſi ſuffultus ſis Prudente aliquo univerſali pronunciato. Ergo ad conſilium ſingulatim dandum & ab univerſali prudentiâ accipiendum aliquid eſt; & ſimul addendum aliquid de re illâ ſingulari, quâ de conſilium datur. *Ampl. Dn Præſ. dicto lib. d. Civ. prud. Cap. 8. & 12.*

IV.

Cæterum quantum utraque ad vitam, præſertim civilem, rectè conformandam conferat, præter alios Piccartus *in Proleg. ad Ariſt. Polit.* elegantiſſimè docet. Hoc ſtudioſo Politices conducere arbitror, ut diligentiſſimè præcepta politica primum animo imbibat, quæ majorem illi Syllogiſmi propoſitionem, quam vocant, ſuppeditabunt, hiſce præceptis lectionem hiſtoriarum adjungat, & ſtudia Apodemica

mica five peregrinationes, (*de quibus in progressu*) Hæc duo minorem Syllogismi suppeditabunt, h. est discet, quomodo illa Axiomata Politica cum fructu in hac vel illâ rep. usurpata, aut cum maximo damno neglecta fuerint aut alia deterrimâ comparatione ipsis substituta; ex hoc duplici studio, tanquam præmissis Syllogismi, necessariò tandem sequetur prudentia Civilis, tanquam conclusio & fructus horum studiorum, videbitque seu Reipubl. suæ virtutes, & conservare annitetur, seu vitia, & mutare volet atque poterit. Arist. tamen *6. Nicom. cap. 8.* si alterutra abesse debeat, singularium Prudentiam præfert. *Neque est Prudentia Universalium duntaxat, sed oportet & singularia nosse, ut proinde oporteat utramque habere cognitionem, vel posteriorem potius.* Paraphrastes Græcus posteriora ita illustrat: *Cum in agendo occupetur Prudentia, utrumque adesse illi oportet, aut singularia magis.*

V.

Uberius jam nobis investigandum erit, quomodo singularium Prudentia paretur. Fieri id ipsum singularium rerum usu ac collectione, illicò apparebit. Unde hæc Prudentia aliàs dicitur experientia. *Experientia enim est cognitio singularium, Ars autem Universalium.* Arist. *1. Metaph. cap. 1.* Nec tamen quævis Experientia est Prudentia, aut non ex quâvis Experientiâ colligi potest Prudentia singularium. Siquidem de naturâ Experientiæ est rerum etiam theoreticarum habere rationem. *Nascitur ars*, dicit idem ibidem, *quando ex multis Experientiæ notionibus una fit universalis de similibus existimatio. Etenim tenere, quod Calliæ hoc morbo laboranti profuerit, Socrati item, & eodem modo singulatim pluribus, Experientiæ est.*

VI.

Cum verò in illam inquiramus Experientiam, quæ

pru

Prudentia quædam ſit, vel illus femina habeat, ad duo potiſſimum in acquirendâ ſingularium Prudentiâ adminicula nos convertere neceſſum eſt: (1) actiones aliorum cognoſcendo (2) agendo, ſi ipſe civilia negotia tractes. Prius fit vel lectione hiſtoriarum, vel inſpiciendo ea, quæ tuâ ætate geruntur. Hiſtoriarum enim aſſiduus lector non poteſt non variarum rerumpubl. cognitione ac exemplis abundare, quæ plurimum ad deliberandum & perſuadendum faciunt, praxinque Politicam nimium quantum promovent. Sed cauto ſanè hic opus eſt. Neque enim ficta hiſtoria, quamvis elegans idonea eſt, ut præbeat genuina Prudentiæ Civilis principia; nec minus confuſa experimentorum acceptio, ubi ea, quæ per ſe, ab iis, quæ per accidens aut etiam fortuita ſunt, non probè diſtinguuntur, confundit. Præprimis autem quia quæſtiones vitæ Civilis non præſens duntaxat, ſed & præteritum vel futurum reſpiciunt tempus, veteris æquè ac noſtri ævi Hiſtoricorum, tanquam mortuorum conſiliariorum habenda ratio; quandoquidem in futurum probè conſulere haut poſſis, niſi noveris, quâ ratione ſive conſtituta ſive corrupta ſive correcta antehac fuerint illa, de quibus fortè nunc deliberatur. Optimè in rem præſentem facit illud Ciceronis: *Neſcire, quid antequam natus ſis, acciderit, id eſt ſemper eſſe puerum.*

VII.

Verum enimvero cum valdè generoſi ſit animi ſui temporis hiſtoriam ſcribere, ejuſque copia propter veritatis periculum non ſemper habeatur, perquam oportunum fore exiſtimamus, ſi connexo & lectionis & inſpectionis ſtudio ad uberiorem rerum Civilium comparandam peritiam adjungamus ocularem moratiorum gentium inſpectionem, quam peregrinationem dixeris. His enim bigis vehitur ferè omnis Prudentia, quæ niſi concinnè & amicè

 copu-

copulentur, sérius Civilium studiosi ad optatam metam pervenient. Est certè aliquid, idque non vulgare, ex aliorum relatu rerumpubl. quarumvis instituta, mores, disciplinam & actus nosse: sed proprio usu ac experimento, atque adeò suo oculo, publicam omnem rem ac privatam perlustrasse, hoc utique magis est. Et verò, si dicendum, quod res est, longè difficile, quandoque vix possibile, ex solo historiarum scrutinio, quid cuique reipubl. statui utile, quid noxium observare, & quævis observatu digna justâ attentione prosequi: nisi remotis valvis ipsimet intueamur, quo pacto altera pars hominum vivat, gubernetur, aut quid utrobique agatur.

IIX.

Quod reliquum est, Singularis prudentiæ est adminiculum, si ipse negotiis Civilibus jam præesse cœperis: locupletissimam sanè ita rerum singularium suppellectilem tibi comparabis. Etenim versari circa actus Civiles, & quinam illorũ vel exercendi vel permittendi vel omittendi sint, exactè discriminare, solidiorem jam requirit operam ac Prudentiam. Cæterum sicut theoriam meritissimò excipit praxis: ita nec cui commissum jam civile regimen, sed cui idoneè fuerit aliquando committendum, aditum impræsentiarum aperimus: hac quidem ratione, ut lectione historiarum suo relictâ loco, usum saltem circa actus Civiles singulares ex Peregrinatione pro ingenii modulo depromere hac vice animus sit. Jacta est alea!

IX.

Peregrinatio (quæ Latinis quasi peragratio vel peragrinatio dicta videtur, quod alieni agri permeentur, aliis â pergendo, aut progrediendo) an, & à quibus, & quo tempore, sit instituenda, à multis Prudentiæ Peregrinatoriæ magistris jam olim magno conatu disceptatum fuit. Nos nec Lycurgi

curgi moramur sanctionem, quâ cives suos vagari prohibuit non modò, verum etiam advenas in urbem irrepentes abegit, illos, ne diversos inveherent mores, hos, ne alicujus noxæ doctores forent. Nec tanti nobis est Platonis authoritas, ut præter quinquagenarios depontanos inter alienigenas versari neminem patiamur, quandoquidem omnis ferè ætas suo quodam modo idonea est ad mercandas scientiæ ac Prudentiæ opes. Nec certè iis scribimus, qui mercaturæ gratiâ, ut pauperiem fugiant, terras & maria percurrunt, nec iis, quos quæstus bellicus huc illuc per tot orbis trahit angulos, nec quos voluptas, aut Legationis vinculum, multò minus quos exilii pœna apud exteros detinet. Præprimis verò horum favemus conatui, qui ex institutis moribusque gentium Prudentiam peregrinando civilem adipisci, eâque penitus imbuti reduces patriam vel alias respubl. exornare allaborant. Proinde *Prudentiam peregrinandi* sic describimus, *quod sit Peritia cultiores populos invisendi, civilis prudentiæ comparandæ gratia, unde reipubl. patriæ vel alienæ adeoque nobusmetipsis emolumento esse possimus.*

X.

Nè verò Peregrinus noster ex nido velut implumis intempestivè evolet, parumper eum subsistere hîc in limine volumus. Serius Phryges sapuisse dicitur. Ruditas primum exuenda animusque imbuendus virtutibus ac bonis moribus, ne vitiis exterorum capiatur. Unaquæque enim gens peculiaribus suis urgetur vitiis, ac instar leprosi non solum tactu nocet, sed propinquitate etiam & aspectu. Cum autem (teste Aristotele *de arte Poet:*) homines â brutis differant in hoc, quod aptissimi ad imitationem sint, vix ac ne vix â se impetrabit Peregrinaturus, morum virtutumque destitutus præsidio, ut non ex triplici amicitiæ objecto magis illud, quod jucundum est, quam quod honestum aut utile

tile similesque amicos sequatur, ac proinde ut Peregrinatione proficiat, tantum abest, ut etiam longè deterior, crescente apud exteros facinorum licentiâ, revertatur. Quocirca ante omnia animum Ethicis pariter ac Dianoëticis virtutibus, quoad ejus fieri potest, instructum prærequirimus, quorum beneficio Peregrinus, ubicunque locorum commoretur, vitiosam malignorum contagionem prudenter evitare poterit.

XI.

Tum porrò aliqua in antecessum ei præmittenda venit Universalium Prudentia sive Scientia Politica ex doctrinâ. Hæc enim duplex est, alia rudior, alia omni ex parte accurata. Sed sufficere arbitramur universalem aliquam & communem Politices doctrinam, quamvis rudiorem: sub quâ singularium comprehensio postmodum ei non sit difficilis. Quod tamen cum grano salis accipiendum existimes: multis siquidem haut est propositum universam aliquam rempubl. singularem curare, sed ejus duntaxat partem aliquam. Hisce igitur videtur sufficere, saltim illam Philosophiæ Civilis partem addiscere, quæ parti isti reipubl. respondet. Alia verò ratio est eorum, qui architectos quasi velint agere alicujus civitatis integræ & curare summam ipsammet rerum, vel Regni scilicet alicujus vel Aristocratiæ vel Tyrannidis vel Democratiæ aut Oligarchiæ. Hisce profecto doctrina omnis de Aristocratiâ vel Regno vel Tyrãnide vel Democratiâ vel Oligarchiâ, accurata tenenda est. Prout latè differit Ampliss. Dn. Præses *Cap. 13. Civilis Prud.*

XII.

Quandoquidem verò nulli rei quisquam benè præerit, nec equis quidem aut canibus, ne dicam tantæ hominum universitati benè imperabit, nisi istis rebus delectetur, easque amore complectatur, quarum curam deinceps habere

debet

debet, non inconveniens fore dixeris, Peregrè abeunti Patriæ suæ, aut certè illius cumprimis reip., cui studet aliquando inservire, amorem inculcare, ne nimis exoticis rebus pretium statuat. Namque propter res duntaxat privatas exteras inspicere regiones, planè non est tanti laboris sufficiens præmium; sed rem non minus publicam quàm privatam tueri, juvare, exornare, id demum summæ pietatis & sapientiæ opus esse videtur, id Patriam verè est amare, id Patriam colere. Julius Bellus *in Herm. Polit. p. 89.* Aristotelem *lib. 5. Polit. cap. 9.* tanti facere videmus amorem ac benevolentiam in præsentem reip. statum, ut ei inter generalia conservandarum rerump. remedia primas adjudicet. Nec abludere à vero eum liquet: quippe amare aliena aut planè diversa à rep. nostrâ, aut quæ aliquando officere possint curationi reip. hoc demum est velle nocere aut prorsus evertere; id quod neque difficile ei factu fuerit, ubi accesserit ad magistratus munia maximâ armatus potentiâ.

XIII.

Hanc Universalis Prudentiæ aliqualem notitiam exactior quædam excipit, quâ non suppositâ, quidquid superstruxeris suapte sponte corruet, tibique instar exoculati Cyclopis huc illuc fluctuandum erit. Etsi scopus omni quidem Civitati sit propositus vita beata, circa tamen eandem cum rarò jucundi, rarius honesti, crebrius ejus, quod utile est, habeatur ratio, pro institutis hominum multis variatur modis. Vel enim felicitas illa ex æquo omnibus civitatis partibus quæritur, vel non ex æquo, ita ut dominantium utilitas per se, Parentium tantum ex accidente pro fine fit. Tùm verò circa rem infinita oritur contentio: Alij apparenter duntaxat suæ consulunt reip. felicitatem ejus aut in potentiâ amplâ & imperio vicinorum, aut in divitiis, aut voluptatibus collocando. Rectius alij virtutis omni-

genæ exercitium cum rerum sufficientiâ conjungunt sive conjungendum sibi ex usu fore credunt. Exactè ergo convenit nosse scopum reip. cui animum addixisti: quorum præcipuè quæratur salus & quâ in re, ut quicquid hujus rei apud exteros didiceris, ei prudenter postea possis accommodare.

XIV.

Dicas non malè quidem adiri cultiores gentes, imbutum ita virtutum ac morum decore, ut liber sis à contagione, instructum Universalium non contemnendâ Prudentiâ, quo singularia aptè ad suos conferri possint loculos, tùm etiam amantem esse patriæ suæ, ne cupido rerum exterarum te capiat decipiatque, & denique exactam habere reip. suæ notitiam, quo haurienda apud exteros prudenter aliquando applicentur. Feliciter inquias hæc aliò importari: at verò, quibus artibus jam peregrinans voti sui fiat compos & cultior tandem recedat, nondum liquere. Vestigiis igitur Aristot. *Eth. l 2. cap. 4.* virtutem omnem tribus constare præceptis asserentis, inhærendum suademus ei; & quidem (1) ut agens sciat, quid agat (2) ut, quod agit, propter illud ipsum, non propter aliud, agat (3) ut firmo hæc & constante judicio agat perficiatque. Peregrinatorem oportet esse curiosum interrogatorem, omnium horarum hominem, adinstar gladij Delphici utrinque secantis. Pallium enim barbasque vidisse tantum abest, ut aliquando profuturum reip. apud animum quis inducat, ut ejusmodi circumforaneum potius

Bœotum crasso jurares aëre natum.

Ingeniosus proinde ac amænus interrogator ex indoctorum non minus quàm doctorum responsionibus veritatem elicere allaboret. Nec est, quod ipsum deterreat Ciceronis effatum: *Peregrinum in alienâ rep. non esse debere curiosum,*

ſum,cum ipſe interrogationes non niſi importunas, quæ cum tœdio & cum offenſione hominum ſive cum explorandi ſuſpicione & maximè quæ cum periculo aliquo, ac nullo ſuo commodo conjunctæ ſunt, vetitas eſſe voluerit. Dupliciter enim curioſi exiſtimus, vel cum vulgo, quibusvis hominũ negotiis nos ingerendo & ſcrutando aliena vitia, quod certè aliis non poteſt non eſſe exoſum: vel cum virtutis honeſtatisque amantibus in ſtatum & reip. arcana inveſtigando. Id quod non minus proficuum, quàm maximè Peregrinanti commendandum cenſemus. Ut ſcil. omnia, quæ ex uſu fore putat, ſuæ aliquando reip. curiosè ſed admodum cautè & circumſpecto judicio, obſervatis probè locis tempore, ac perſonis, ſcrutetur ac obſervet.

XV.

Conſequens eſt iis, quæ generaliter Peregrinaturo præmittenda neceſſe duximus, in ſpecie nunc adnectere ipſam rerump. inſpectionem. Quemadmodum autem reſpublica eſt quodammodo ordo imperantium ac parentium: Sic pro amborum diverſitate diverſa ea eſt; præcipuè verò modus regiminis pro naturâ, moribus ac ingenio populi, cui imperandum erit, introducitur, & niſi ita introducatur (ut ſi extra Aſiam deſpoticè quis imperet) citò deficit, atque adeò Majeſtas reſidet in ſimplicibus quidem rerumpublicarum formis ſive penes unum, ſive penes paucos ſive penes multos. Quas formas ita deſcribit Seneca: *Interdum populus eſt, quem timere debeamus, interdum, ſi ea civitatis diſciplina eſt, ut plurima per Senatum tranſigantur, gratioſi in eâ timentur viri, interdum ſinguli, quibus poteſtas populi & in populum data eſt.* Bono ergo judicio Peregrinans noſter primario inſpiciat ſtatum reip. an ille rectus ſit ſive aberrans, mixtus vel non, & quali mixturâ gaudeat: quod ipſum intuenti obvium erit, ſi modò attenderit ad Majeſta-

tem cujuslibet ſtatus, & quibus jura competant Majeſtatis; ſcil. cujus ſit ferendarum & abrogandarum legum poteſtas, poteſtas belli ac pacis, poteſtas omnium fœderum, poteſtas circa religionem, poteſtas conſtituendorum majorum magiſtratuum, poteſtas vectigalium ac tributorum indicendorum, poteſtas recipiendi extremam provocationem, poteſtas circa rem monetariam, poteſtas circa vitam ac necem omnium civium, & denique poteſtas circa judiciorum ordinationem. Ariſt. *6. Eth. cap. 8. & 4. Polit. cap. 14.* tres facit reip. partes: Prima Remp. conſtituit ſub magiſtratus nomine, quod tamen ſummæ poteſtati propriè, dependenter inferioribus competit. Altera deliberat de rebus pertinentibus ad dignitatem & incrementum reip. & vocatur conſultatrix ſive ſenatoria; Tertia judiciaria ſive forenſis judiciorum ſibi ſuſcipit rationem. Hiſce partibus majeſtatis eſſentialibus ſi particula ſaltem dematur, integra & ſimplex majeſtas non amplius eſt, ac proinde mixta apparebit reſp. *Iſtud vero haut inficiamur*, inquit Plurimum Reverendus Dn. Cellarius *in Polit. p. 187. exercitium unius ſive plurium ſive omnium etiam majeſtatis jurium alicui delegari ab aliquo poſſe, ita ut per hoc delegantis majeſtati nihil planè decedat. Sed hoc non eſt propriè jus majeſtatis alicui communicare, ut quod nihil ſit aliud, quàm aliquem in ſummæ Poteſtatis conſortium admittere.*

XVI.

Quamvis verò inter ſtatus Europæ vix purè ſimplicem ſed à potiori denominatam reperias, mixtas autem reſp. in perpetuo verſari motu, modò prævalente ex. gr. rege modò populo, inferiori jã ſedente parte hominibus ſuperiori aſellis (prout horum vel major vel minor eſt authoritas) hinc peropportunum erit peregrinanti accuratius inquirere in minutiſſimas etiam poteſtates, ſi fortean quid Oligarchicum,

cum, quid Democraticum appareat: quæ tamen instituta, si lateant, ipsum non statim regimen vitiant. Aliud enim est institutum Democraticum, aliud verò status Democraticus. Namque ubi status est Democraticus, ibi ut instituta omni ex parte eadẽ obtineant necesse omninò est, non vice versâ. Imo verò instituta & leges ipsæ longè se aliter habere interdũ solent, quàm ipsa administratio: ita ut ad regiminis alicujus cognitionem non sufficiat scire tantùm leges ac instituta reip. verum & quàm maximè ejus administrationem. Et vel hinc è re peregrinantium esse in investigatione status, ad ejus potissimum administrationem attendere, nec tamen leges in totum negligere, uti Ampl. Dn. Præsidem sæpius in privatis de Rebusp. totius Orbis prælectionibus differentem audivimus. Nec est, quod quis in sanctionem legum nos invehere existimet, quando eas non raró fallere statumque mentiri asseramus. Sunt enim vinculum reip. & decreta de justis actionibus ad ordinem egregium civitatis. Piccartus *p. 57.* Instar omnium nobis sit populus Romanus, qui ad tollendas seditiones, quibus frequenter agitabatur, nullum remedium censuit opportunius, quàm si tres legati ad Solonis leges fidissimè describendas Athenas mitterentur. Verum enim verò *non latere nos debet*, ait Arist. *4. Polit. 5. quod multis locis accidit, Remp. quæ secundum leges non est Democratica, Democraticè tamen administrari. Similiter & rursus apud alios contingit Remp. secundum leges esse Democraticam, Oligarchico tamẽ more magis gubernari.* Elegantissimè igitur Ampl. Dn. Præs. in Civili suâ Prudentiâ, *Ex legibus quidem discere est, quemadmodum in quammultis habere sese debeat Resp. non autem quemadmodum sese habeat, cum sæpe numero leges minimè observentur, & ipsamet secundum leges Regiminis forma longè aliena sit ab eâ, quæ reapse obtinet; Ceu cumprimis observare est circa tempora magnarum in Rep. mutationum, dolo mutantium*

 manen-

manentibus quidem in specie legibus & vocabulis priscis, re tamen ipsâ prorsus inversâ. Id quod de Augusto & Tiberio, ut alios taceam, Tacitus inter alia dominationis arcana non tacuit. Rectius verò sese habebunt resp. quibus inest concinna & legum & administrationis harmonia. Cum enim leges rebusp. debeant accommodari, accommodatas ut retineat sine fuco summa majestas, nisi evidentissima necessitas aliter suadeat, evidentissimi juris est. *Nihil ad Imperium stabiliendum vim habet majorem* (verba sunt Clarissimi Forstneri *in hypomn. Polit. 55.*) *quàm si vetustam omnibus in novo Regno faciem Princeps relinquat, veteres servet leges & magistratus & officiarios, nec privilegiorum immunitatumque ullam tentet vel abrogationem vel imminutionem. At vero contra Princeps nunquam impunè de violatione veterum consuetudinum atque libertatum cogitabit.* Et in præced. Hyp. Idem: *Inde murmura, querelæ, & ad privilegia atque immunitates provocatio, denique, ubi non subvenitur, remedium ex bello.*

XVII,

Certè vel ex his manifestum est, observatis legibus, institutis ac consuetudinibus, quibus exteri utuntur, nimium quantùm proficere Peregrinum. Possent singula equidem extendi, ut in molem facilè cresceret disquisitio nostra: verum non tabulam sed lineam & in sciagraphiâ artem parandæ prudentiæ singularis digito qs. ostendimus. Vid. Grot. *d. I. B. & P. lib. 1. cap. 3. num. 4. & seqq.* Iam ad mores impetantium ac parentium. Diximus thesi 13 scopùm ac formam regiminis esse multiplicem, nec semper quæri à populorum moderatoribus verum felicitatis finem, licet se eundem omninò præseferre per simulandi ac dissimulandi artes videri velint. Nec tamen ejus rei quicquam fugere indagatorem nostrum decet. Generaliter, quod inter privatos obtinet, hic observandum initio suademus: *Cum non*

omnes

omnes homines sapientes sint, sed plures impetu abripiantur: eum, qui de alienis consiliis conjicere vult, nisi falli velit, non tàm quid sapientem facturum verisimile sit, quàm quo ingenio sit consilium capiens, considerare oportet. Guicciard. 7. Nimirum rectius in imperantibus, ut mirificis rerum gerendarum Architectis respicitur ad id, quod facere solent, quàm quod facere videntur. Per obliquum enim euntes longè sibi alium finem proposuisse ex anteactis constabit, quàm quo collimasse visi sunt. Et verò sicuti impossibile est in rep. omnia per unum agi: ita actiones primariorum ministrorum non possunt non esse nobis pro speculâ. Namque hos secundum suas dotes aut qualitates corporis & animi, idque ratione virtutum cum moralium tùm intellectualium, à superioribus electos ad unam properare metam usus docet, adeoque, cum primi moventis sint instrumenta, ex effectu de efficientis intentione ejusque morum qualitatibus eò exactius formari judicium poterit. Unde pernitiosior illorum est error, qui in eligendis ministris magis gratiam quàm virtutẽ & meritum spectant. Ioh. Bapt. *d. vita Cosmi.* Notari hoc nomine à scriptoribus Ludovicum XI. Galliæ Regem asserit Bodinus *6. de Rep.* quod sartorem pro feciali, tonsorem pro Legato, Medicum pro Cancellario haberet. Verum enimverò temperanda est illa circa ministros curiositas, quin potius ad imperantium virtutes & mores externos, quos prudentiores ad conciliandam authoritatem & reverentiam requirunt, recurrendum. Scilicet de Principibus, ut ille ait, omnia nosse juvat: quæ sit in pernoscendis civium ingenijs sagacitas, quæ prudentia in legibus ad mores populi ferendis, peritia bellicarum artium, pacis tuendæ solertia, dexteritas obsecundandi temporibus, maturitas in deliberando, celeritas in exequendo, constantia in agendo, in promissis veritas, in cæptis magnus animus, in factis inconcus-

sum

ſum animi robur, in divinis exacta ſacrorum & religionis cura, denique in univerſæ vitæ curſu morum æqualitas & conſtantia. Hæ virtutes ſunt magnitudines Regiæ, hæ populos veneratione implent: hæ Principem tutum ſanctumque præſtant. Forſtn. *Hyp. Polit.* 15. Ediverſo ſi licere ſibi omnia ſuperiores exiſtiment, ſi lites inter cives ſerant & foveant, peregrinis plus quàm ſubditis indulgeant, nobiles ac ſapientes è medio tollant, ſi bella nutriant, ut ſubditorum vires enerventur, ſi ſacra omnia ac profana turpiter miſceant, hoc verò Tyrannidem jam ſapit, cui an & quo pacto occurri liceat, non eſt hujus loci indagare. Id ſaltim addimus: à corruptis & Tyrannicis Principum moribus ad Optimates ſive Populum transferri imperium ſolere, & vicisſim optimatum ambitionem, aut furioſam populi licentiam & indè orientem ſeditionum frequentiam uni tradere remp. In univerſum adhibuiſſe proderit cautionem, quam ſuppeditat le Conſeiller d'Eſtat; *Ne faut croire trop facilement, ce que les Princes diſent, & dont ils ſont apparence; mais conſiderer, ceque reſonnablement ſelon leurs intereſts, leur humeur, & les affaires du temps, ils peuvent deſirer, & ne s' arretter à l' alliance, amitié, ou parenté; parceque leur intereſt leur fait oublier tout cela, & à aucuns leur ſoy, s' ils ont quelque coleur pour la rompre.* Populi verò mores inſpicientem latere neutiquam poteſt, eoſdem itidem mutari pro ratione corporis, animi, ac fortunæ. Prout enim populus à cœli clementiâ ſive inclementiâ eſt robuſtus aut imbecillis, ſanus aut multis obnoxius morbis: ita diſſimilem morum diverſitatem induit, & virtutibus vitiisque eſt propinquior, cumprimis animi bonis benè ſive malè faventibus. Obtuſum ſæpè videas, ſæpè acutum, ferocem, quandoque meticuloſum, non raro in aſtutiam propenſum, adeò ut quales eæ gentes ſunt, talem vel corpore magis, quàm ingenio, aut ingenio magis

quàm

quàm lacertis validum, & ſtupore quodam oppreſſum magis quàm alacritate mentis excitatum comperias populum. Inſulanos ferunt ob aſſidua cum peregrinis commercia callidos, doloſos & mutabiles; contrà ſimpliciores mediterranea colere loca. Ex quo dijudicatu erit facillimum populos cæteris ingenio præſtantes rerum novandarum perpetuâ cupiditate ferri, ideoque propter partium ſtudia crebrioribus rerumpub. converſionibus ſubjici.

XIIX.

Scrutanda porrò venit Potentia Reip. Exteræ ex divitiis, ex numero ſubditorum, militum, claſſis, ex armorum peritiâ, ex nativâ generoſitate, ex rebus geſtis, fœderibus &c: Divitias conſiſtere in bonis fortunæ, quæ & ſubterranea & terræ ſuperficies congerunt, palam eſt. Quæcunque ergo regio hiſce minus vel magis abundat, eò magis vel minus ſibi ſufficit. Neceſſe ſiquidem eſt tantum habere ad minimum proventuum, ne populo ad victum & amictum deeſſe videatur. Quandoquidem verò imperij gratia jus violandum eſſe jam ferè ab omnibus credatur, in tantum ut vel nos illatas injurias ulturi aut repetituri res noſtras, bellum aliis decernere cogamur, vel nobis decretum propulſare (*judicia enim adverſus eos vigent, qui invalidiores ſe ſentiunt, in eos, qui pares ſe faciunt aut putant, bella ſumuntur.* Grot. in Proleg. de J. B. & P.) quiquæſo fieri poterit tantæ molis ſuſcipere rem ſine ingenti pecuniæ vi? Proinde Peregrinantem noſtrum inter prima inquirere volumus, quemadmodum ſeſe habeat Ærarium, an locuples ſit vel exhauſtum, an verò planè nullum. Nos certè tanti facimus rectam circa Ærarium curam, ut absque eo publicam rem ſtare ac ſalvam non credamus. *Pecunia* inquit Jul. Bellus in Herm: Polit: *eſt indigentiæ menſura, inſtrumentum inſtrumentorum, quam qui negligit negligitur, qui prodigit*

 elle-

elleboro purgandus est. Ærarium Romanis antiquis dicebatur sanctius & prorsus intactum, unde pecuniam depromi non liceret, nisi extremâ exigente necessitate. Nos verò qui in fæce Romuli versari credimur, Principum potius nostrorum exarmari potentiam atque rem Turcicam augeri studemus, quam ut habitâ ratione Ærarij in commune consulentes adversus belluam illam validissimam eamus. Non possumus, quin hic inferamus quæ disserit Forstn: Hyp. pol. 97. *Cum jam ad Portas est Hannibal, dum monentur Principes & Civitates, dum delecti vocantur, dum tributa orantur, aliquot mensium labor est. Et religiosum tamen hunc ordinem sæpe non exspectant negotia, effluitque inter moras rei gerendæ occasio, aut ingruit malum, quod præsentibus poterat rependi stipendiis. Bella non auro minus quàm ferro geri solent. Quia autem citius sæpè hostis adest, quam Proceres Imperij conveniant, desunt plerumque publicæ opes, quibus alatur exercitus & ex vicinis gentibus auxilia contrahantur.*

Deinde potentem dixeris rempub. quæ abundat subditis. Positâ enim felicitate in potentiâ ac lato dominio numerum Populi maximum fore proficuum arbitramur, tùm ad vim externam & hostium insultus depellendos, tùm ad imperij fines dilatandos. Inde apparet multum interesse, an populus sit numero magnus, an verò exiguus. Nec enim cum manipulo hominum res magnæ expediuntur: E contrario numerosos posse in aciem deducere exercitus, istud demum terribilem ac formidabilem reddit rempubl. & Ærarium, supra quod dici potest, locuples. Verumtamen mediocritatem plerumque optimam æstimari, exemplo suo nos docent, Roma, Corinthus, Carthago. Populosissimæ siquidem civitates, nimis magnis sæpe vitiis, libidinibus ac seditionibus, ad interitum ipsius corporis usque scatent: ut certè, quod de Portugalliâ quondam dixit

Ampl.

Ampl. Dn. Præses, non sit prudentis, prolatis imperij limitibus, formidabilem esse in dissitis regionibus; domi verò formidare ac sibi metuere. Cæterum cum bellandi facultatem radicaliter sibi Majestas civilis reineat, bellique negotium tanti sit momenti, ut hinc, si usquam, de amplitudine ac potentiâ reipubl. facilè quis conjiciat; non incommodè fecisse videbitur Peregrinans, si cujuslibet Status rem militarem tàm terrestrem quàm nauticam accuratiori mentis indagine pervolvat. Majestas militem suum vel legit vel conducit vel in subsidium ab aliis accipit. Diversitas autem regiminis facit, quo minus vel lecto vel conducto vel socio tutissimè ac felicissimè utatur. Romanam rempubl. & lectus & mercenarius & socius miles ad tantum evexerat potentiæ fastigium, ut, quidquid reliquum fuit, singulis momentis sibi subeundum existimaret. At verò ille ipse miles eandem tantoperè depressit, ut præter gloriosum nomen, ac insigne Aquilæ bicipitis vix quicquam supersit. Quoties enim domesticum militem in propria sæviisse viscera legimus? conductitium tyrannidis exstitisse instrumentum? Socios conversis armis ita rempubl. afflixisse, ut ea bella omnium periculosissima ipsi professi sint Romani. Proinde pro diversitate status hunc vel illum adhibere, ac inter se invicem commiscere expedit. Ex propriâ gente exercitus collecti Monarchiæ Politiæ ac Ochlocratiæ felicitatem conservant: Tyrannidis verò Aristocratiæ atque Oligarchiæ regimen ferè invertunt. Conducti ac Auxiliares sæpe prosunt, non rarò officiunt. Præterquam enim quod ad imperij fines proferendos maximum ferre possint momentum, usus tamen rerum quotidianus abundè testatur, vix tutum in iisdem reponi præsidium; nisi pro mixtione reipubl. â Summâ Potestate ita misceantur, ut horum perfidia non sit pertimescenda.

 Quem-

Quemadmodum enim in cujus manu ſunt arma, in ejus arbitrio eſt reſpubl. vel actu vel potentia: ita etiam hanc poteſtatem non poteſt non concomitari voluntas. Qui ergo vult, & poteſt, ille agit. Inſuper cum militiæ numerus tantus plerumque in Provinciis adhibeatur, qui hoſtem in agros noſtros de improviſo ingredientem arcere, & qui pro facultatibus cujuslibet Statûs in præſidio conſervari queat: rectè judicabis rempubl. vel potentem vel impotentem, cui numerus militum & equeſtrium & pedeſtrium, horumque vel nauticorum vel terreſtrium, ſit æquus vel non. Cumprimis accedere debet armorum exercitium, & pacis etiam tempore exacta diſciplina, ut, ſi bellum ingruat, non minus obedientes, quàm promti ſemper ad manum ſint milites, nec hoſtis temerè metuatur. Hiſce ſiquidem copiis neceſsitate dictitante facilè majores adjungantur: & ex collatione tyronum ac veteranorum exercitus ad ſubeunda prælia non contemnendus conſtituitur.

XX.

Atverò periculoſum valdè quis aſſerat imperare Populo potenti ac bellicoſo, cui potiùs armorum uſus interdicendus, quàm per inſaniam committendus eſt: petitis ab omni ævo exemplis, quæ prohibitâ armorum tractatione antiquam populi ferociam non raro fractam ac otiô emollitam teſtantur, eò quòd parum tutum in armato erat præſidium. Verum quamvis plebem ad omne momentum non eſſe armandam concedamus, peritiam tamen tractandorum armorum in Cive improbare non poſſumus: eamque magis ſive minus acccuratam, quò magis vel minus finitimorum metuenda eſt perfidia. Hungaros quis quæſo ſanæ mentis ab armorum equorumque revocaret exercitio, niſi totam unà gentem quis derelictam perditamque velit? Rectè de illis ſcriptor quidam Gallicus: *Ils ſont presque tousjours à*

C 3 *cheval*

cheval & aux mains avec eux, & la calamité sert d'aliment de leur vertu. Res enim adversæ animos ad virtutem erigunt, res vero secundæ & diuturna pax eos emolliunt. Quare non paucas gentes erectiori animo, fortes, bellicosas & nativam quandam spirare generositatem comperiet observator Peregrinans: imò verò, quod mireris, majorum suorum rebus gestis ita tumidos ac ferocientes, ut non opus sit calcaria iis subdere ad res magnas moliendas. Tandem manifesto est indicio, remp. pollere potentiâ, quæ factâ cum exteris societate Status sui conservationi sive ampliationi incumbit. Etenim (teste Grot. I. B. & P.) *nulla est tam valida Civitas, quæ non aliquando aliorum extra se ope indigere possit; sive ad commercia sive etiam ad arcendas multarum externarum gentium junctas in se vires: unde etiam à potentissimis Populis & Regibus fœdera appeti videmus.* Idem innuit Ampl. Dn. Præses in Civ. sua Prud, cap. 12, *Civitas & resp. quæque sive indiget, aut favore, aut auxilius, aut bonis nonnullis alterius reip. sive habet quod ab illâ sibi metuat; sive denique potest aliquid rerum suarum emolumentum inde expectare.* Fœdera ergo pangi liquet, tùm ad facilitandum aliquod bonum, reip. nostræ non inutile, tùm faciendo æqualem potentiorem Potentiam, ne nimium accrescentes nobis sint formidabiles. Nam etsi in universum resp. sui defensionem unicè quærere videatur, tamen pro diminuendâ aliorum potentiâ præter ordinarios articulos secreta adhuc pacta latere, Experientia luculentissimus testis est. Sicuti autem fœdus cum eo, qui armis, pecuniâ aut re familiari minus valet, initum, parum sive nihil prodest; sic quod cum potentiâ superioribus pangunt inferiores, ad leoninæ plerumque societatis legem dividit victoriæ fructum. Quæ singula si Peregrinus rectè ad animum revocaverit, non amplius poterit cæcutire, an hæc vel illa Provincia sit potens sive non, sive ad minimum sibi sufficiens.

Esto igitur jam extra controversiam Peregrinantis officium, callere ad unguem, quid populi alicujus valeant humeri, quid ferre recusent. Deesse tamen non pauca videbuntur, nisi mentem intenderis ad vicinorum facultates horumque erga nostrum statum vel bene-vel male-volentiam, quæ propter causæ, ut ICti loquuntur, continentiam addere necessum erit. Et verò cum rebus humanis ita est comparatum, ut omnia contrariis motibus volvantur. Pugnant elementa, confligunt venti, ipse homo, animal alias naturâ sociale, imò totæ gentes nullis sæpe rationibus permotæ societatem aliarum gentium fastidiunt, & internecino se invicem odio prosequuntur. Talis antipathia, præsertim cum vicinis, & ingeniorum contrarietas perpetuus est litis fomes. Verum non hic est animus notare affectum istum naturalem, cujus rationem vix ullus dabit; sed non omninò præterire, quos invidia stimulat & fertilior in alieno agro seges, aut quos ex ipsâ ratione status, ut vocant, fluere dicas. Subinde igitur, ubicunque locorum moretur, connotabit Peregrinans, quomodo affecti sint erga vicinos & dissitos populos aut resp. alias. Pro cynosurâ sint Capitulationes, quarum observantiam in tantum sibi habent commendatam populorum gubernatores, in quantum pacis volunt esse observatores. Namque quibus curæ est pacis negotium cum finitimis conservare integrum, illi certè tantam pactorum habent rationem, ut, si vel gry quidem fuerit mutatum, aut leviter iisdem contraventum, omnibus viribus reparare studeant. Sæpe videas, cumprimis non satis firmo pede rebus stantibus, militem mitti subsidiarium, vel aliud quidquam etiam non rogantibus offerri: ut saltem contestentur, quantoperè faveant nostris commodis, revera quantoperè declinent præposteram de

se su-

ſe ſuſpicionem. Et quamvis injuriarum illatio plus offendere, quàm beneficium exhilarare ſoleat: contingit tamen & hic locorum, ut vitandi majoris mali gratia neſcio quas injurias interdum perferat reſp. aut ſi omnem exceſſerint eæ rationem, delatâ culpâ in miniſtrorum imprudentiam, ſartam nihilominus tectamque retinere allaboret amicitiam. Uſque adeò verum eſt, quod dicitur in proverbio: *Imperare neſcit, qui diſſimulare neſcit.* Neque enim non accidere poteſt, & certè ſolet, ut inferenti interdum magis ſit acerba injuriarum reminiſcentia, quàm cui infertur. Teneri quippe regentiũ animi facilè læduntur: & temeritas denudata extrema ſubire non erubeſcit. Verum nec diffitemur à minus potentioribus ſæpe non leve imminere periculum; ſi nimirum temeritate noſtrâ omnem ipſis præſcindamus de nobis benè ſentiendi opinionem: ita ut redacti ad ultima principium ſpei ex deſperatione capere, ac prius ſumma imis miſcere, quàm inulti perire malint. In communi omnium diſcordiarum matrem ſalutamus æmulationem, quâ populus populum non patitur creſcere vel certè ejus incrementum limis obſervat oculis. Veretur enim ſibi eventurum, quòd aliis evenit, cum vicinorum potentia vix tuto quenquam quieſcere permittat. Hæc diffidentia, hoc æmulandi cacoethes Principum multorum vires in tantum fregit, ut æquius ſecum agi cenſuerint immaniſſimo Chriſtianorum hoſti cedere in victimam, quàm ſepoſitis mutuis lanienis in publicam conſultare ſecuritatem.

XXII.

Præterea explorandi veniunt exterarum regionum ſitus, fluvii, portus, caſtella, urbes munitæ. Certè à cœli ac aëris qualitate regio præ aliis & ſalubrior & ſerenior reperitur, quo magis ventis aërem ſerenantibus eſt expoſita: tùm

verò

verò gentes quædam non virtuti suæ sed felicitati situs debent, quo minus finitimorum fiant servi. Etenim loca in via, sive propter montium celsitudinem, sive fluviorum magnitudinem, aut sylvarum rigiditatem, regionem faciunt naturâ munitam adeoque beatam; ubi contra minus benè se habere rem, nemini non compertum est, qui vicinorum incursionibus & fluviorum marisque inundationibus patet. Cæterum etiamsi naturali quandoque Provincia munimento destituatur: attamen artem subire vicem naturæ, ut vel eandem æquet vel superect, ognoscet Peregrinator. Hinc è re ipsius futurum confidimus, ex Mathesi eas petere disciplinas, quæ artem tradunt muniendorum castellorum ac urbium: utpote quum ad tantum illa creverit fastigium, ut loca quædam naturali non planè carentia præsidio, invictissima ferè reddiderit, accedente præsertim sufficienti defensorum numero & munitionum apparatu. Sanè non nisi cum ratione insanire, ac ipsi propemodum experientiæ reclamare potest, quisquis solo confisus hominum numero hostibus regionem undiquaque patulam conservare existimat. Quàm dubius sit belli eventus, & quomodo vel unicum infeliciter commissum prælium totam provinciam in irrevocabile discrimen conjiciat, Angliam ac Persiam olim cum suo magno malo sensisse historiæ tradunt. Nec est quod tibi persuadeas, eam demum regionem fore expugnatu difficillimam, cui contingit habere fortalitiorum ac castellorum magnam copiam. Potest etiam unicum malè provisum castellum nobis inevitabile damnum præbere; & impossibile est cuique locorum pari subveniri posse dexteritate. Tantùm igitur muniminis conducit statui, quantum necessitas & utilitas postulant; ut scilicet ab omni invasione securi, si bello petamur, laborantibus huc illuc in subsidium facili negotio accedere queamus.

XXIII.

Diximus superius, divitias cujuslibet Status æstimari bonam partem ex terræ fertilitate ac felicitate: sub quo terræ nomine culturam agri, sylvarumque usurpationem non solum, sed & ê terræ visceribus eruta metalla ac mineralia, lapides comprehendimus. Addunt naturali huic acquirendi modo Civilis Philosophiæ magistri rerum artificiosarum aut mechanicarum ut & commerciorum cum exteris studium. Quo triplici fulcro sicuti omnis civilis societas nititur: ita ejus notitia non potest non indagatorem idoneum reddere ad reipubl. habenas capessendas. Igitur attendendum, quæ ratio commerciorum sit in singulis negotiationibus, quæ conditio artium mechanicarum. Et verò Prudentiam sapit eorum, quorum est regimen, omnis generis artificibus mechanicis aliunde evocatis suorum defectum supplere, inque classes distributos certis beare immunitatibus, ut privatæ non minus, quàm publicæ rei benè fit. Etsi enim non omnis ferat omnia tellus, extremæ tamen negligentiæ fore credimus, id, quod natura nobis thesauri instar concessit, formandum exteris relinquere, & ab iisdem duplo repetere. Respubl. Suecica non ita pridem istum defectum agnovit, & agnitum vicinorum nonnulli lugent. Ad facilitandum autem commerciorum usum tria solent spectari (1) quæ liceant exportari, quæ non. Civitas nempe quibusdam rebus vel eget vel abundat, abundantium verò seu inutilium cum utilibus permutatio præcipui est momenti ad faciendum lucrum (2) quæ liceant importari, quæ non. Præterquam enim quod superflui noxam civitatis salus respuat, sic, quæ luxum ac pauperiem inducere videntur, procul à republ. arcessenda sunt (3) quæ faciant ad nego-

tiationum commoditatem ac ſecuritatem. Unde ſummos rerum moderatores id intendere oportet, ut fluvios reddant navigabiles, mare à piratis, vias publicas à latronibus liberas. Hæc demum commerciorum curſum in tantum promovent, ut, ſi præſertim læſis in inſtanti juſtè ſubveniatur, diffidentiâ inter negociantes remotâ reſpub. rerum omnium habeat ſufficientiam. Ubi autem florent res populi, ibi eſt bonum regimen & imperantium felicitas in ſubditorum felicitate conſiſtit.

XXIV.

Cæterum cum illi, penes quos eſt ſummum imperium civile, ſubditorum quidem ſint gratiâ, (civiliter enim imperare eſt ſubditorum gratiâ eſſe, herili verô imperio uti, eſt uti inſtrumento quopiam vitæ ad proprium commodum, ſeu ſubditos non ipſorum, ſed ſui gratiâ habere.) nemo tamen niſi ratione planè deſtitutus aſſeverabit, imperantium commodum nullâ ex parte eſſe quærendum. Quod ſi mercenarij laborem fas eſt debitâ compenſare mercede, quidni tantillum ex bonis noſtris detrahi nobis patiamur, quod cedat in ſalutem eorum, quos pro ſalute publicâ nihil non agere videmus? Ordo enim hic bono noſtro inſervit, & per poteſtates publicas ſinguli tranquillitatem conſequimur ac felicitatem *Grot. d. I.B. & P. l.1. cap. 4. n. 4.* Unde notari meretur, qui ſint proventus, quæ tributa & qui horum habendorum modi. Breviter in imponendis tributis ad duo reſpici ſolet, ad perſonas & res; Utriusque diverſitas diverſam involvit exactionem. Namque certè hic, ſi uſquam, adhibenda eſt Geometrica proportio: niſi paucos divites, & omnes ferè depauperatos, imò totam deperditam velis rempub. Eccleſiaſticos ut plurimum eximi ab hoc onere, Nobiles itidem quibuſ-

dam

dam in locis ab experientiâ est, illi propter favorem ac reverentiam erga religionem, hi ut rebus periclitantibus & vitam & omnia fortunæ bona pro republ. exponere non dubitent. Quemadmodum verò tributa eo fine colliguntur, ut publico usui deserviant; sic, quæ per luxum prodiguntur, subditis intolerabilia sunt. Etenim cives, si exactam pecuniam prodigi videant per inertiam ac luxum, conviviis, ludis, venationibus & turpissimâ in sycophantas & adulatores liberalitate, cumprimis si exactionum & tributorum tanta sit enormitas, ut ferendo amplius non sint, subditi nova moliri ac seditiosis sese adjungere non detrectabunt, tantum abest ut præsenti faveant statui. Id equidem negare non possumus, dominium imperii Civilis supereminens in res singulorum majus esse ad bonum commune, quàm dominorum singularium, & reipublicæ quemque ad usus publicos magis obligari, quàm creditori *Grot: d. l. B. & P. l. 1. cap. 1. n. 6.* Sed hoc certè non ultra casum necessitatis, cui omninò est parendum, extendere fas erit. Salus enim populi & conservatio status suprema lex est. Proinde nisi tanta exstiterit necessitatis vis, aut si ea jam expiraverit, â tyrannide non erit alienum, eos deglubere, quos tondere debebant. Vectigalium eandem dixeris rationem. Propterea meminisse olim juvabit, si peregrinando ab Anglis, Batavis, Italis aliisque didiceris, quibus rebus sint vectigalia imponenda, quibus verò immunitates concedendæ, ne prohibitis iis, quibus carere non possumus, nec exportatis, quibus abundamus, tranquillitatem ac publicam felicitatem nostrâ ignorantiâ turbemus.

XXV.

Cultum sacrum quod attinet, vix dari quicquam

in republicâ confidenter afferimus, quod multitudinẽ efficacius regat, quàm religionem, licet falsam & fictam. Imò major eft ejus vis, quàm omnium armorum, ut etiam prætextus persæpe fuffecerit ad instituendam & confervandam rempublicam, ad fuscipienda bella, fedandasque feditiones atque tumultus, afferente Machiavello *l. 1. de Rep. c. 13. La religion* (dit le Confeiller d' Eftat) *est le ciment qui lie, & le vif argent, qui rasſemble tous les membres de l' Eftat en une parfaite union: & au contraire il n'y a rien, qui disuniffe tant un peuple, que la diverfité d' opinions, ou ufage de diverfes ceremonies au fait de la Religion.* Et verò non melius cognofcitur, quantum fit humanæ focietatis vinculũ, quàm ubi circa eandem diffidia fublatâ unitate oriuntur. Expirare enim ibi comperias nefcio quo fato leges caritatis atque omnia focietatis jura, comprobantibus id ipfum laniená Parifienfi & conjuratione pulverariâ in Angliâ. Unde certè peregrinantibus non negligendum erit exterorum facra & cultus divini rationem perpendere, quantoque zelo potiffimum diverfos â fuâ religione oderint. Namque videmus hòmines Zelo fervidos majore fæpe partium ftudio difceptare circa capita Religionis, quæ potius ex opinione probabili & intentione fanctâ propter ordinem & Ecclefiæ politiam fancita funt, quàm ut effentiam fidei ingredi aut ex fide effe dicas. Cæterum etiamfi florentiffimæ nonnunquam dentur refpubl. in quibus diverfum fit Religionis exercitium, cum tamen motus metuendi femper fint, obfervandum omninò eft, quâ ratione poteftas fumma, ad cujus curam pertinet curare facra, ne fchifmata in Ecclefiam introducantur, aut, ubi exorta fuerint, tempeftivè iterum tollantur, iisdem medeatur. Plurimum Rev. Dn. Cellarius *in Polit. p. 266.* Etenim diverfa eft fchifmatum tollendorum ratio: alia in ipsâ herbâ perire

juvat,

juvat, alia ſuadendo magis quàm ferro extinguuntur, alia diſſimulari expedit: quippe vim velle inferre conſcientiis, nihil aliud erit quàm ignem accendere in ipſo ſtatu, & producere malum, quòd coopertum tolerabilius exſtitiſſet, quàm detectum.

XXVI.

Ex his liquere arbitramur, quantum Civilis Prudentiæ ſint collecturi, qui obſervatâ methodi hujus regulâ peregrinum inviſere orbem ſuſtineant. Nec dubitamus, quin plura ſub diſquiſitionem in progreſſu ſint obventura, cum primùm duntaxat lapidem huic moli ſupponere intenderimus. Scilicet ſpectaſſe proderit aulas Principum; præſertim quando exterorum legati admittuntur: Iudicia & curias, cum cauſæ perorantur; & ſimiliter Conſiſtoria Eccleſiaſtica, Bibliothecas, Collegia, Palatia, Armaria, Navalia, Cellas & Horrea publica, locos excambios, Burſas, denique quidquid in locis eſt celebre aut memorabile. Verùm quod ab initio moneri merebatur, non negligere decet linguarum cognitionem, antequam iter ſuſcipiatur. *Qui enim proficiſcitur in partes exteras, prius quam in linguâ Gentis, quàm adit, aliquos fecerit progreſſus, ad ludum Grammatticum vadit, non ad peregrinandum*, teſte Bacone de Verulamio in Sermon. fid. p. 83. Sanè non major eſt moleſtia, quàm non intelligi cum interrogamus, cum interrogamur obſtupere, quaſi torpedo marina obtigerit. Ut prætereamus cætera incommoda, diſcrimina, ludibria, quæ linguæ ignorantiam comitari conſueverunt; quod quæſo inſtrumentum magis eſt idoneum acaptum conciliandis amicitiis, privatis publicisque rebus tractandis, ſcriptis diverſarum nationum intelligendis, quàm linguarum peritia? Et licet hiſce potius inſtruendi, quàm omni ex parte inſtructi ad exteros commeemus, attamen ſi præſuppoſi-

tam aliqualem earundem habeamus cognitionem, cum rebus verba & cum verbis rerum simul civilium prudentiam acquirere, adeoque dupliciter nobis prodesse possumus. Earum verò cumprimis Linguarum ratio est habenda, cum quibus reipublicæ nostræ frequentius commercium ac familiaritas intercedit. Quemadmodum enim propter hunc finem omnis suscipitur peregrinatio, ut statui nostro aliquando per nosmet ipsos benè sit: sic quæ destituitur linguarum necessario præsidio, non solum est inutilis, sed minus aptos etiam reddit ad subeunda reipublicæ munera, quæ potissimum respiciunt legationes & negocia cum exteris. Deniq; cardinem omnis prudentiæ peregrinatoriæ in hoc consistere peregrinator sibi firmiter persuadeat, ut nimirum consideret, quo eventu quodvis institutum apud exteros usurpetur. Si bono, forsan & tuæ reipublicæ aliquando expediet, cætera si sint paria: si malo, habes quod caveas, aut non temerè tuis suadeas.

XXVII.

Restat coronidis loco notare quædam peregrinationis vitia, & quæ fructum tanti laboris possint impedire. Quandoquidem verò judicio Hannibalis etiam Romani suos Hannibales haberent, adeoque ubivis terrarum viri virtutibus, fide moribusque insignes reperiantur, quorum consortium prudentiæ non contemnendam partem conferre queat peregrinanti, ad eas tamen provincias commeandum sana dictitat ratio, unde ornatior meliorq; revertatur. Sic prisci Athenas, Ægyptum, Indiam & quocunque rerum cognitione sese absolutiores evasuros sperarent, adibant. Barbaries igitur suis gentibus relinquenda & à cultioribus petendum, quod animum nostrum exsatiet. Par deinde est, removere omnium remorarum remoram, cæcum sui amorem; & in hujus locum substituere Socratis doctam ignorantiam, quâ nihil se

scire

ſcire profeſſus ſolidam prudentiæ laudem ab hominibus non ſolùm ſed etiam ab Oraculo conſecutus eſt. Proficere enim cupiens ſi ſe jam profeciſſe autumet, profectui moram & impedimentum vel maximum creabit. Eradicato verò hoc Philautiæ affectu, beatius & nullo adverſante vento progredietur. Tum etiam pro inſtrumento inſtrumentorum ac gerendarum rerum nervo agnoſcat reginam pecuniam : cujus rationem ac modum niſi ab initio habuerit, ſeram in fundo parſimoniam, & ex nihilo nihil fieri cum ſuo malo deprehendet. Nam græcari, decoquere, mutuo dare, fidejubere ac nummos alienos paſcere, reditum faciunt claudicantem & ſpem parandæ prudentiæ irritam. Oportet denique peregrinatorem noſtrum laborum eſſe tolerantem minimique ſomni. Ne quod quidam de ſe ipſo jactitaſſe fertur, quod viginti annis nec Orientem nec Occidentem ſolem vidiſſet, nimis ſerò amicam illam inertiam lugere cogatur, ipſique, ut cum Homero finem huic diſcurſui imponamus, ſit

Turpe foris manſiſſe diu vacuumque rediſſe.

SCilicet ex ſolis fruſtra Prudentia libris
Diſcitur; inque ſcholis temerè ſperatur, ab uſu
Quod meliùs petitur. Facit Experientia cautum,
Aptatumq́ magis rebus cum laude gerendis.
Hinc ſe proripiunt, Muſéi clauſtraq́ rumpunt,
Qui ſapere anticipant; magnum mundique theatrum
Intrant; ſpectatum mores atque obvia multa:
Exemplo, quod Homerus habet, prudentis Vlyſsis;
Non noſtrorum hominum: ratio quos nulla per Alpes,
Et per Apenninum; ſed conſiliarius error
Præcipites, agit; hâc vitiis plenosque reducit.
Nimirum ſancti hinc abeunt, redeuntq́ ſceleſti,
Ad Feſcennninos vitam componere mores
Docti, & jam ſoliti Gallorum in limite primo
Germanâ cum veſte fidem deponere priſcam.
Sic peregrinari mos eſt juvenique ſenique.

Aptè

Aptè si saltet, si cautè digladietur,
Gesticulante manu leporinam dividat assam,
Et bellè quisquam nugetur; maxima laus est.
Plerique & celeri satagunt adsvescere linguæ:
Quam comtare solet levis inconstantia mentis.
O cives, cives! quæ vos dementia cepit?
Artibus his poterit Respublica nulla juvari,
Nec privata domus quoque sarta & tecta manere.
Nobilibus, Brockdorfi, Atavis, satis ordine longo
Edite, flos juvenum, *queis Julia nostra superbit,*
Tu peregrinandi rectam jam cautius artem
Tradis, & ad scopulos, quos inconsulta juventus
Incidat, intendens digitum, Pharon exstruis altam.
Macte tuis istis plus quàm juvenilibus ausis!
Ex limo finxit te nobiliore Prometheus,
Ingenioque Tuo duplicatas addidit alas:
Alati *sicut* Tua *sunt* insignia pisces.
O age! perge tuis Gentilibus arte præire;
Si non Marte potes: vel si potes, utraque junge.
Namque duos *memini* è Majoribus *antè fuisse*

Det-

Detleffos *dictos, quorum cognominis es tu.*
Alter Bruxellam Dominum *comitatus* Adolphum,
Cæsaris in Caroli Quinti *se contulit aulam:*
Pro Gedano *factus Dux, bellum gesserat alter,*
A Stephano *motum* Batoreo, *Rege Lechorum.*
Hac hac insistas vestigia: parvus Iulus
Vt patris Æneæ latus olim ponè premebat.

Serius rogatus

ex tempore scribebam

CHR. WESELOVIUS.

rsus.

ēatus Adol-

ulam:

rat alter,

rchorum.

aebat.

bebam

SSELOVIUS.

Detleffos *dictos, quorum cognominis es tu.*
Alter Bruxellam Dominum *comitatus* Adolphum,
Cæsaris in Caroli Quinti *se contulit aulam:*
Pro Gedano *factus Dux, bellum gesserat alter,*
A Stephano *motum* Batoreo, *Rege Lechorum.*
Hac hac insistas vestigia: parvus Iulus
Vt patris Æneæ latus olim ponè premebat.

Serius rogatus

ex tempore scribebam

CHR. WESELOVIUS.

rsu.

atus Adol-

ulam:

at alter,

rchorum.

ebat.

bebam

SELOVIUS.

Detleffos *dictos, quorum cognominis es tu.*
Alter Bruxellam Dominum *comitatus* Adolphum,
Cæsaris in Caroli Quinti *se contulit aulam:*
Pro Gedano *factus Dux, bellum gesserat alter,*
A Stephano *motum* Batoreo, *Rege Lechorum.*
Hæc hæc insistas vestigia: parvus Iulus
Vt patris Æneæ latus olim ponè premebat.

Serius rogatus

ex tempore scribebam

CHR. WESELOVIUS.

s u.

atus Adol-

ilam:

at alter,

rchorum.

nebat.

bebam

SELOVIUS.

Detleffos *dictos, quorum cognominis es tu.*
Alter Bruxellam Dominum *comitatus* Adolphum,
Cæsaris in Caroli Quinti *se contulit aulam:*
Pro Gedano *factus Dux, bellum gesserat alter,*
A Stephano *motum* Batoreo, *Rege Lechorum.*
Hæc hac insistas vestigia: parvus Iulus
Vt patris Æneæ latus olim ponè premebat.

Serius rogatus

ex tempore scribebam

CHR. WESELOVIUS.

s ųs.

ātus Adol-

ilam:

at alter,

rchorum.

ebat.

bebam

SELOVIUS.

Detleffos *dictos*, *quorum cognominis es tu.*
Alter Bruxellam Dominum *comitatus* Adolphum,
Cæsaris in Caroli Quinti *se contulit aulam:*
Pro Gedano *factus Dux*, *bellum gesserat alter,*
A Stephano *motum* Batoreo, *Rege Lechorum.*
Hæc hæc insistas vestigia: parvus Iulus
Vt patris Æneæ latus olim ponè premebat.

Serius rogatus

ex tempore scribebam

CHR. WESELOVIUS.

